

УДК 330.14+378.147
JEL F41, M00

КОВАЛЕНКО М.А.
д-р екон. наук, проф.
завідувач кафедри «Фінанси і кредит»
Херсонський національний технічний університет

ШВОРОБ Г. М.
кандидат екон. наук
доцент кафедри «Фінанси і кредит»
Херсонський національний технічний університет
Бериславське шосе, 24, Херсон, Україна
E-mail: gannashvorob@ukr.net

ЖИГЧЕНКО Г.О.
аспірант
Херсонський національний технічний університет
Бериславське шосе, 24, Херсон, Україна

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ПІДПРИЄМСТВА І НОВІ ВИМОГИ ДО КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЙОГО ФАХІВЦІВ

Визначено основні тенденції розвитку сучасної і характерні риси майбутньої економіки, вимоги, які вона висуває до фахівців завтрашнього дня. Показано роль людського чинника, інтелектуального капіталу у формуванні результатів виробничої діяльності підприємства і сформульовано деякі шляхи забезпечення відповідності знань, умінь, навичок працівників вимогам завтрашньої економіки.

Ключові слова: інтелектуалізація економіки, підготовка фахових кадрів, вимоги ринку праці

KOVALENKO M.A.
Dr. Sc.(Economics), prof.
Head of the Department «Finance and Credit»
Kherson National Technical University

SHWOROB G. M.
PhD (Economics), docent
Associate Professor of the Department « Finance and Credit»
Kherson National Technical University
Beryslavskoe highway, 24, Kherson, Ukraine
E-mail: gannashvorob@ukr.net

ZHYTCHENKO G.O.
Postgraduate
Kherson National Technical University
Beryslavskoe highway, 24, Kherson, Ukraine

INTELLECTUALIZATION BUSINESS ECONOMICS AND NEW REQUIREMENTS FOR THE COMPETENCE OF ITS EMPLOYEES

The main trends of modern economy development and features of future economy, the demands that it brings to the professionals of tomorrow are defined. The role of human factor and intellectual capital in forming of the results of production activity of enterprise is shown and some ways of ensuring that the knowledge and skills of workers will satisfy the demands of tomorrow's economy are formulated.

Keywords: intellectualization of the economy, training of specialists, requirements of the labor market.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Економіка України на протязі усіх років незалежності знаходиться у нестабільному стані: періоди деякого зростання змінюються періодами значного падіння. Ці зміни зовсім не свідчать про циклічність, характерну для ринкової економіки. Змінюються уряди країни та не видно результатів їхньої цілеспрямованої дії: стратегія економічного розвитку країни відсутня, програми реформування економіки якщо й розробляються, то носять, в основному, фрагментарний характер. Їх реалізація не приносить відчутних для всього господарського комплексу країни результатів.

Підйоми і падіння у минулі 20 – 25 років були й у економіці розвинених країн світу, але вони були, в цілому, характерним для циклічної ринкової економіки явищем. Стабілізуючі дії урядів цих країн приводили до позитивних результатів і їх економіки піднімались на новий щабель розвитку.

Визначення основних відмінностей у організації суспільного виробництва в Україні і провідних країнах світу набуває все більшої значущості і стає актуальним для вирішення завдань із забезпечення розвитку вітчизняної економіки і пов'язаних з ними задач із підготовки кваліфікованих фахівців – реалізаторів цих завдань.

Широко відомі високі оцінки наукового, виробничого, соціального потенціалу України. На жаль, вони відносяться фактично до періоду на кінець минулого століття. Наступні роки економічного занепаду призвели до зниження потенціалу країни у всіх сферах діяльності. Зазначимо, що, на наше переконання, в Україні все ще залишаються значні можливості для власного розвитку, реалізація яких може вивести її економіку із стану наздоганяючої до числа розвинених. Проблема, на наш погляд, полягає у пошуку і формуванні механізмів спрямування зусиль економічних агентів всіх рівнів – від робочого місця робітника, інженера до Уряду країни на вирішення завдань економічного розвитку. У зв'язку з цим ставиться за мету визначити тенденції у розвитку економіки розвинених країн, уточнити політекономічні аспекти їх господарської діяльності та методи, інструменти спрямування зусиль суб'єктів господарювання на досягнення цілей суспільного розвитку.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Розв'язанню даної проблеми присвятили свої праці вітчизняні науковці Г. Бардиш, О. Білорус, А. Гальчинський, І. Гладій, Л. Мусіна, Л. Семіхіна. Теоретичні аспекти складових сучасної економіки досліджували О.Амоша, В. Близнюк, О. Бутнік-Сіверський, В. Геєць, В. Кушерець, В. Макаров, В. Семиноженко, О. Стрижак, А. Чухно.

В численних публікаціях зарубіжних авторів, зокрема, М. Беккера, Дж. Гелбрейта, П. Друкера, Ф. Махлупа, И. Окуджиро, Х. Такеучі, Т. Шульца розкрито особливості організації сучасної економіки розвинутих країн, тенденції розвитку світових економічних відносин тощо.

Узагальнення досліджень і публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів дає підстави визначити, що для економіки розвинутих країн наприкінці ХХ і початку ХХІ століття були найбільш характерними тенденції, до яких ми відносимо:

- глобалізацію економічних відносин;
- інформатизацію економіки;
- зростання ролі людського капіталу на виробництві;
- помітне збільшення питомої ваги сфери послуг;
- спрямування економіки у інноваційному напрямку розвитку тощо.

Саме ці тенденції визначають, на наше глибоке переконання, перспективний напрям економічного розвитку, є провісниками майбутньої світової і національних економік.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В публікаціях вітчизняних авторів недостатньо розкрито, зокрема, нове бачення капіталу підприємства, його сутність і роль як рушійної сили розвитку. Не акцентовано увагу на підготовку кадрів нової економіки, знання, уміння і навички яких повинні відповідати особливостям сучасної і завтрашньої економіки. Вирішенню окремих з цих питань присвячується дана стаття.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Характер названих тенденцій розвитку сучасної економіки свідчить, з одного боку, про принципові зміни у способах суспільної господарської діяльності. З іншого боку, вони можуть розглядатися як провісники глибоких, принципових змін у економічній діяльності. Мова йде не про новий технологічний уклад, а, як мінімум, про новий етап

економічного розвитку, нові принципи організації економічних відносин на всіх рівнях – від глобального до мікрорівня.

Процеси глобалізації економіки широко висвітлювалися у працях зарубіжних вчених Європи і Америки. Не залишилися осторонь від цієї проблеми вітчизняні дослідники О. Білорус, Д. Лук'яненко [1], І. Бочан і І. Михасюк [2].

Особливу значимість соціального капіталу у розвитку економіки обґрунтовує Ф. Фукуяма [3]. Спробу дослідити проблеми трансформації української економіки в напрямі соціальної спрямованості здійснив у своїй праці Г. Бардиш [4].

В. Кушерець зазначає, що істотне просування у вирішенні економічних проблем можна здійснити лише на основі знань, всілякого нарощування інтелектуальних зусиль суспільства як альтернативи чисто адміністративним та «силовим» зусиллям. До цього й зводиться, по суті, мета переходу на інноваційні моделі розвитку соціально-економічних систем [5, с. 3]. Зокрема, автор наголошує, що глобалізація є інтеграцією знань у просторі і часі. За всю історію на планеті нагромаджено великий запас знань, потенціал якого не піддається вимірам. Зараз людство переживає третій, після появи писемності і друкарства, інформаційний переворот – народження могутніх інтелектуальних систем, заснованих на комп'ютерній і телекомунікаційній техніці [5, с. 51]. Додамо, що процес кількісного накопичення знань світова спільнота повинна не тільки розвивати, але й трансформувати у систему практичного використання їх потенціалу забезпечити перетворення їх кількості у нову якість.

Актуальні проблеми економіки знань у світлі процесів глобалізації висвітлювали у своїх працях А.Гальчинський, С.Львовчкін, В.Семиноженко [6].

Інноваційний напрямок розвитку обґрунтовано у працях О. Амоши [7], А. Гальчинського, В. Геєця, А. Кінаха, В. Семиноженка [8].

На особливості трансформації світового устрою, загальні тенденції розвитку інформаційного суспільства в глобальному контексті вказував М. Згуровський [9].

Більш широко ця проблематика економічного розвитку представлена у працях названих та багатьох інших вітчизняних дослідників в останні 5 – 10 років. Ми вважаємо можливим нагадати про більш ранні й глибокі дослідження, щоб показати, що вони мають порівняно давні і вагомі результати, які доповнюються й розвиваються й сьогодні. Але висновки, пропозиції науковців, на жаль, залишаються практично не затребуваними, майже не використовуються ні органами державного управління, ні бізнесом. Наші власні дослідження показують, що причини цього полягають не тільки у затягуванні термінів політичної реструктуризації суспільства і його економічного базису. У політичній боротьбі, що затягнулася, економічні питання відійшли на другий план. Назвемо й ще одну, на наш погляд, дуже важливу причину – це неготовність фахівців, у т.ч. підприємств, установ, організацій, до сприйняття суті процесів, що відбуваються у сучасній економіці, до застосування методів, інструментів управління економікою підприємства, регіону, країни, адекватних новій суті економічних відносин.

Наголосимо, що основні проблеми розвитку української економіки ми бачимо не в різких коливаннях, не у порівняно низькому валовому внутрішньому продукті на душу населення або інших показниках. Вони можуть пояснюватися і суб'єктивними, і об'єктивними, у тому числі форс-мажорними зовнішніми обставинами – війна, реконструкція економічних відносин на підвалинах лібералізації тощо. На нашу думку, головна проблема полягає у тому, що наша країна, яка мала потужний потенціал у всіх сферах суспільного життя, у т.ч. економічній, науково-технічній, виявляється на узбіччі магістрального напрямку світового економічного розвитку. І якщо процеси глобалізації економічних відносин за неспроможності до них наших вітчизняних підприємств можуть бути привнесені розторопними транснаціональними компаніями інших країн походження, то інформатизація, нова роль людського капіталу тощо мають переважно внутрішній потенціал розвитку. Їх невикористання приведе країну не тільки на узбіччя світового розвитку, а й означатиме подальше відставання у контексті світового розвитку, та й просто економічний занепад.

На думку провідних зарубіжних і вітчизняних економістів-дослідників, моделі економічного розвитку, що застосовувалися раніше, вичерпали себе. І не будемо вдаватися до дискусій, чи були якісь моделі розвитку вітчизняної економіки у попередні роки. Продуктивніше будувати її нову модель, яка враховуватиме сучасні реалії, перші характерні риси економіки майбутнього і особливості їх імплементації у вітчизняну господарську практику.

Країни Європейського Союзу ще на зламі XX і XXI століть чітко визначили, що на кінець другого десятиліття їх економіки будуть функціонувати на принципах і в умовах, характерних для економіки знань [10]. Економіка України за основними ознаками відноситься до наздоганяючих економік. Її розвиток повинен забезпечуватися спочатку шляхом адаптації до сьогоднішніх умов, характерних для розвинутих економік. Імплементация способів господарювання, розбудови внутрішніх і зовнішніх господарських відносин, спеціалізація економіки, інші паростки нової економіки повинні сприйматися на усіх рівнях господарювання як життєва необхідність, детермінанта подальшого розвитку і майбутнього входження економіки України до числа розвинутих економік, а підприємств – до числа високоефективних і конкурентоспроможних на вітчизняному і світовому товарних ринках.

Об'єктивність процесів, що відбуваються на сучасних ринках, у суспільстві зовсім не означає, що нове автоматичне увійде в життя країни, підприємства. До їх сприйняття і реалізації повинні бути готові люди, що працюють в органах влади і управління господарською діяльністю на всіх її рівнях, на місцях спеціалістів і робочих. Всі вони повинні володіти відповідними компетенціями і бути вмотивованими до їх застосування. Тож першочерговим завданням є підготовка працівників до нових форм і методів господарювання. Не схоластика, а практичні знання, навички їх застосування для вирішення сьогоднішніх і завтрашніх завдань, пов'язаних з глобалізацією, інформатизацією, інтелектуалізацією та іншими «-заціями» у господарському житті суспільства, підприємства.

Зокрема, керівники, спеціалісти на всіх рівнях господарювання, повинні бути підготовлені до врахування у своїй діяльності особливостей процесів глобалізації, їх конкретних ознак, чинників. Їх завдання полягає в готовності до практичного використання у інтересах країни, регіону, підприємства позитивних, сприятливих умов господарювання, притаманних процесу глобалізації: транснаціоналізація світогосподарських зв'язків, стандартизація тощо. Водночас бути готовими протидіяти негативним явищам, загрозам, які теж притаманні цьому процесу.

Особливої уваги заслуговують процеси формування вартості транснаціонального продукту, які можуть використовуватися в інтересах ТНК для отримання надприбутків, можливого нецільового використання фінансових інструментів з боку глобалізованих учасників ринку, несправедливого розподілу, використання отриманих ними доходів і пов'язаних з цим проблем експлуатації матеріальних, людських ресурсів країн розміщення, посилення конкуренції на світових товарних і фінансових ринках. Характер цих та інших проблем глобалізованих ринків вказує, що нові умови господарювання, динаміка форм і масштабів економічних відносин потребують не стільки одномоментних високих знань спеціалістів з економіки і управління на час закінчення вищої школи, а, що більш важливо, здатності до оволодіння новими знаннями, набуття нових компетентностей, необхідних у майбутній діяльності. У фахівців повинна бути сформована здатність до навчання, опанування все новими і новими знаннями, обсяги яких подвоюються вже не протягом століть, або десятиліть, а впродовж декількох років.

Бурхливий розвиток знань, інформаційного середовища став ще однією характерною особливістю сучасної перехідної економіки. На міжнародному форумі з питань глобального інформаційного суспільства лідери 161 держави світу підписали у 2003 році стратегічні документи, які визначили напрями подальшого розвитку інформаційного суспільства на всіх рівнях, визнали необхідність розробки і реалізації національних стратегій його розвитку в кожній конкретній країні.

Інформатизація, інноваційний напрямок розвитку суспільства пов'язані із зміною місця і ролі людини на виробництві, в інших сферах діяльності. Процеси інтелектуалізації праці вимагають нових підходів до управління учасниками виробничих, соціальних процесів. Ці підходи мають враховувати характерні для нової економіки мотиви діяльності людей: участь в управлінні виробництвом, бажання оновлювати продукцію і технології, удосконалювати методи роботи, реалізувати власний творчий потенціал і самовдосконалюватися. Все це потребує принципових змін у системі управління підприємством, незалежно від форм його власності, господарським комплексом. Відповідно менеджери, економісти майбутньої економіки повинні оволодіти інструментами, методами організації, стимулювання праці якісно нових працівників.

В основі системи характеристик працівника перехідної і майбутньої економіки лежать знання – фундаментальний показник якості інтелектуального капіталу. Загально визнаною стала думка про те, що вже сьогодні тільки через знання можна створити і розвивати конкурентоспроможну економіку,

забезпечувати гідний рівень життя населення. Це стосується економіки всіх рівнів – підприємств, галузей, регіонів, країн.

Серед новітніх знань і уявлень про майбутню економіку ми виділяємо знання про сутність і роль інтелектуального капіталу. Вважаємо це фундаментальним поняттям для розуміння механізмів функціонування економіки майбутнього.

Звичайно, й у сучасному суспільстві, і в економіці попередніх суспільних трансформацій предмети, технології виробництва базувалися на знаннях. В усі часи було вірним гасло «Знання – сила». Але зараз мова йде не про значення нових знань в історії людства, а про трансформацію механізмів використання джерела цих знань – інтелектуального капіталу людини, кожного члена суспільства, кожного учасника виробництва у системі суспільного виробництва.

Теоретичні засади формування і використання інтелектуального капіталу на підприємстві, його кругообіг в умовах розширеного відтворення розглядалося у [11, с. 101 -128].

Техніка, технології, організація виробництва – це тільки окремі форми використання знань, інтелектуального капіталу і їх впливу на виробництво. Більшого значення ми надаємо ролі інтелектуального капіталу як першоджерелу, рушійній силі виробництва.

З огляду на наведене відзначимо, що відсталіми у своїх знаннях, набутих компетенціях будуть сьогоднішні і завтрашні випускники, якщо сучасна вища школа не зможе допомогти їм опанувати цими принципово новими знаннями щодо суті, ролі інтелектуального капіталу людини-учасника виробництва у забезпеченні високої ефективності і конкурентоспроможності підприємства.

Час, у тому числі й на виробництві, швидкоплинний. А ще більшими темпами застарівають знання людей, які є рушійною силою його розвитку. Тому важливо враховувати, що ринкові умови господарювання, динаміка економічних відносин потребують не стільки високих знань фахівців на даний момент, а й здатності до оволодіння новими знаннями, набуття нових компетентностей, необхідних у поточній і майбутній діяльності. Вони повинні володіти здатністю до навчання впродовж усього виробничого життя, до опанування все новими і новими знаннями, яких вимагатиме новий час. Нові знання повинні трансформуватися у нові навички, уміння, що й будуть критерієм відповідності фахівця завтрашнім вимогам економіки, виробництва.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наведене засвідчує, що людський капітал, тобто знання, досвід, навички працівників, є складовою частиною більш загального поняття – інтелектуального капіталу підприємства. Дослідження родових понять капіталу дає підстави стверджувати, що людський капітал, інтелектуальний капітал працівників підприємства за визначених умов можливо розглядати як ресурс, багатство підприємства. Саме ця частина капіталу підприємства у процесі виробництва, поєднуючи матеріальні ресурси, основні засоби виробництва і робочу силу, виступає першоджерелом, «запліднюючим» чинником, який призводить до виникнення товару як результату виробництва. При цьому цей результат не є простою сумою витрат на виробництво, а несе в собі додатковий результат, що виник під дією інтелектуального капіталу і у подальшому перетворюється на прибуток. Звичайно, прибуток може бути примножений і за рахунок експлуатації, або неповного, несправедливого відшкодування витрат фізичної сили працівників. Він може бути примножений також під дією ринкового капіталу підприємства, спекулятивними діями з товаром на ринку та іншими способами. Але, на наше переконання, саме інтелектуальний капітал підприємства займає провідне місце серед чинників прибутковості, конкурентоспроможності, розвитку підприємства.

Вище зазначалося, що інтелектуальний капітал працівників можливо розглядати як ресурс, багатство підприємства «за визначених умов». Малося на увазі, що його плідний вплив на результати виробництва можливий за наявності специфічного механізму використання – підсистеми загального механізму управління підприємства, який включає в себе спеціальні методи організації, форми стимулювання тощо. Ця підсистема управління може носити назву системи управління творчою активністю працівників підприємства. Сформувати такий механізм, забезпечити його функціонування – це складна задача для сьогоднішніх і завтрашніх менеджерів, вона потребує глибокого знання сутності поняття інтелектуального капіталу і широких компетентностей – від економіки до соціальної психології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко [та ін.]. - К.; 2001. – 733 с.

2. Бочан І. Глобальна економіка: підручник / І. Бочан, І. Михасюк. – К.: «Знання», 2007. – 403 с.
3. Гальчинський А. Економічна наука: проблеми методологічного оновлення / А. Гальчинський // Економіка України. – 2007. - № 3. – С. 4 – 13.
4. Бардиш Г.О. Проблеми трансформації і реструктуризації української економіки в напрямі соціальної спрямованості: монографія / Г.О. Бардиш. – Львів: ЛБІ НБУ, 2006. – 479 с.
5. Кушерець В.І. Знання як стратегічний ресурс суспільних трансформацій / В.І. Кушерець. – К.: Знання України, 2004. – 248 с.
6. Економіка знань: виклики глобалізації та Україна / А.С. Гальчинського, С.В. Львовчкіна, В.П. Семиноженка. – К.: Знання України, 2004. – 261 с.
7. Амоша О.І. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О.І. Амоша // Економіст. – 2005. - № 6. – С. 28 – 32.
8. Інноваційна стратегія українських реформ / А. Гальчинський, В. Геєць, А. Кінах, В. Семиноженко. – К.: Академія. 2002. – 548 с.
9. Згуровський М. Загальні тенденції розвитку інформаційного суспільства в глобальному контексті. Трансформація світового устрою [Електронний ресурс] / М. Згуровський ; Фонд «Інформаційне суспільство України», 2004. — Режим доступу: <http://www/isu.org.ua/article/publications>
10. Європейська комісія ООН. До економіки знань: Регіональний звіт. [Електронний ресурс] / Towards a Knowledge based Economy Regional Assessment Report. – 2002. – Режим доступу: <http://www.unecsc.org/operact/enterp/documents/coverpagregion.pdf>.
11. Коваленко М.А. Формування доданої вартості транснаціонального продукту: монографія / М.А. Коваленко, В.М. Лисиук, Н.Г. Рогальська. – Херсон: ХНТУ, 2010. – 285 с.

REFERENCES

1. Bilorus, O.Gh., Luk'janenko, D.Gh. et al. (2001). Ghlobalizacija i bezpeka rozvytku [Globalization and Development Security]. Kyiv.
2. Bochan, I., & Mykhasjuk, I. (2007). Ghlobaljna ekonomika [Global economy]. Kyjiv: Znannja.
3. Ghaljchynskii, A. (2007). Ekonomichna nauka: problemy metodolohichnoho onovlennsha [The economic science: methodological problems updates]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 3, 4, 13.
4. Bardysh, Gh.O. (2006). Problemy transformacii i restrukturyzacii ukraïnskoï ekonomiky v napriami socialnoi spriamovanosti [Problems of transformation and restructuring of the Ukrainian economy towards social orientation]. Lviv: LBI NBU.
5. Kusherecj, V.I. (2004). Znannia yak strategichnii resurs suspilnykh transformacii [Knowledge as a strategic resource of social transformation]. Kyjiv: Znannia Ukrainy.
6. Ghalchynskogho, A.S. Liovochkina, S.V. & Seminozhenka, V.P. (2004). Ekonomika znan: vyklyky ghlobalizacii ta Ukraina [Knowledge Economy: the challenges of globalization and Ukraine]. Kyiv: Znannia Ukrainy.
7. Amosha, O.I. (2005). Innovaciiii shliakh rozvytku Ukrainy: problemy ta rishennia [Innovative development path Ukraine: problems and solutions]. *Ekonomist*, 6, 28 – 32.
8. Ghalchynskii, A., Gheiec, V., Kinakh, A., Seminozhenko, V. (2002). Innovacijna strateghija ukrajinsjkykh reform [Innovation strategy Ukrainian reforms]. Kyiv: Akademia.
9. Zghurovskii, M. (2004). Zagalni tendencii rozvytku informacii'nogho suspilstva v ghlobalnomu konteksti. Transformaciia svitovogho ustroiu [General trends of development of information society in a global context. The transformation of the world order]. Fond Informacijne suspiljstvo Ukrajiny. [isu.org.ua](http://www/isu.org.ua/article/publications). – Retrieved from <http://www/isu.org.ua/article/publications>
10. Yevropeska komisija OON. Do ekonomiky znan': Reghionalnii zvit [The European Commission Council. To the Knowledge Economy: Regional report]. (2002). Towards a Knowledge based Economy Regional Assessment Report. [unecsc.org](http://www.unecsc.org). Retrieved from <http://www.unecsc.org/operact/enterp/documents/coverpagregion.pdf>.
11. Kovalenko, M.A., Lysiuk, V.M. Roghalska, N.Gh. (2010). Formuvannia dodanoi vartosti transnacionalnogo produktu [Formation of the added value of transnational Product]. Kherson: KhNTU.